

Buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa

Aanwinst of risicofactor?

Ralph de Haas en Iman van Lelyveld*

Samenvatting

Sinds het begin van het transitieproces in Midden- en Oost-Europa is het belang van buitenlandse banken in de financiering van het lokale bedrijfsleven sterk toegenomen. Uit onze analyse, gebaseerd op een combinatie van BIS- en BankScopecijfers voor 11 transitielanden blijkt dat dochters van buitenlandse banken tot op heden een stabiele kredietbron zijn geweest, zelfs in periodes waarin binnenlandse banken hun kredietverlening verminderden. Gedurende economisch zware tijden voor het binnenlandse bankwezen, zoals na de crisis in Rusland, breidden buitenlandse banken hun activiteiten in de regio juist uit. Deels gebeurde dit door verzwakte lokale banken op te kopen, maar daarnaast was sprake van autonome groei van de reeds bestaande dochterbanken in de regio. Grensoverschrijdende kredietverlening is echter minder stabiel gebleken.

Trefwoorden: transitie, buitenlandse banken, financiële stabiliteit

* De auteurs zijn werkzaam bij de Afdeling Monetair en economisch beleid, respectievelijk de Sector Toezicht van de Nederlandsche Bank. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven. Met dank aan Harry Garretsen, Maarten Gelderman, Job Swank, Annemarie van der Zwet en twee anonieme referenten voor nuttig commentaar.

1. Inleiding

In 1989, het jaar waarin het IJzeren Gordijn viel, begon in Midden- en Oost-Europa het ingrijpende transitieproces van een communistische plan- naar een kapitalistische markteconomie. Eén van de belangrijkste onderdelen van dit proces bestaat uit het opbouwen van een goed functionerende financiële sector. De nadruk heeft hierbij tot op heden vooral gelegen op het privatiseren van de oude staatsbanken; het stimuleren van financiële markten heeft een lagere prioriteit gehad. Dit komt deels doordat er nu eenmaal een bankwezen geërfd was uit het communistische tijdperk, hoe imperfect ook, en deels doordat het goed functioneren van financiële markten veel strengere eisen stelt aan juridische en andere instituties. Het financiële systeem in Midden- en Oost-Europa wordt daardoor in belangrijke mate (nog) door banken gedomineerd.

Eén van de belangrijkste karakteristieken van het huidige bankwezen in Midden- en Oost-Europa is het enorme marktaandeel van buitenlandse, met name West-Europese, banken. Zo is in veel landen meer dan 50% – en soms zelfs 90% – van de bancaire activa in buitenlandse handen. Blijkbaar was het voor transitielanden ondoenlijk om geheel op eigen kracht hun monobanksysteem – waarin centrale bank en “commerciële” banken één geheel zijn – om te vormen naar een efficiënt systeem van financiële intermediatie. De combinatie van sterk verzwakte lokale banken, zuchtend onder enorme portefeuilles slechte leningen, en een gebrek aan binnenlandse financiële middelen maakte geleidelijk aan duidelijk dat buitenlands kapitaal nodig was om het bankwezen te herkapitaliseren. Aan de snelle opkomst van buitenlandse banken kunnen echter ook risico's kleven. Het overdragen van het eigendom van een aanzienlijk deel van het financiële systeem aan buitenlandse instellingen betekent dat de kredietverlening afhankelijk is geworden van internationale financieel-economische ontwikkelingen. In principe kan dit leiden tot een minder stabiele totale binnenlandse kredietverlening. Zo zouden buitenlandse, internationaal gediversificeerde banken heviger kunnen reageren op veranderingen in het lokale investeringsklimaat, aangezien zij de mogelijkheid hebben om relatief snel het zwaartepunt binnen hun internationale kredietportefeuille te verleggen.

In dit artikel zullen we dieper ingaan op de snelle opkomst van buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa en met name analyseren hoe de kredietverlening aan het bedrijfsleven hierdoor is veranderd. Meer specifiek stellen we de vraag of de toetreding van buitenlandse banken de stabiliteit van de totale kredietverlening in Midden- en Oost-Europa in negatieve zin heeft beïnvloed. We kijken hierbij in het bijzonder naar periodes waarin binnenlandse banken hun kredietverlening inkrompen, zoals in veel landen gebeurde na de Russische crisis van 1998. Het artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 beschrijven we de opkomst van buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa en de gevolgen daarvan voor de lokale bankensectoren. Vervolgens gaan we in paragraaf 3 in op bestaand empirisch onderzoek naar de stabiliteit van buitenlandse kredietverlening in opkomende markten. Daarna bekijken we in paragraaf 4 of er aanwijzingen zijn dat de opkomst van buitenlandse banken de kredietverlening in Midden- en Oost-Europa minder stabiel heeft gemaakt. We gebruiken hiervoor een zelf ontwikkelde dataset die bestaat uit een combinatie van (geaggregeerde) gegevens,

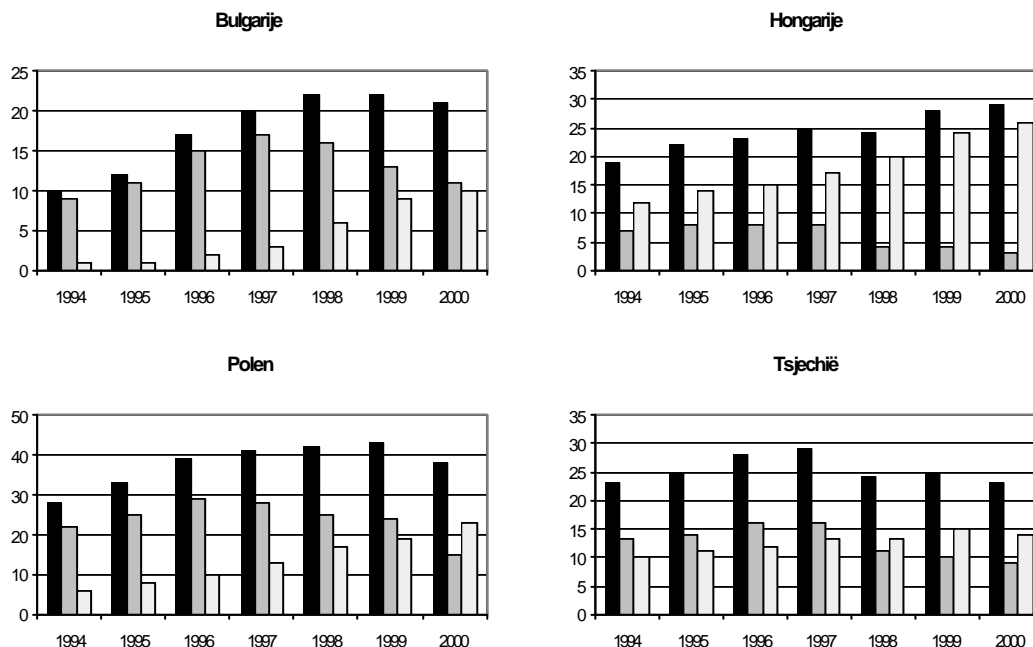
afkomstig van de Bank voor Internationale Betalingen (*Bank for International Settlements*, BIS) en bankspecifieke gegevens, afkomstig uit de BankScopedatabase van Bureau van Dijk. Door het combineren van beide databronnen kunnen we een duidelijk onderscheid maken tussen grensoverschrijdende bancaire kredietverlening en krediet dat ter plekke is verleend door buitenlandse dochterbanken. Paragraaf 5 besluit met enkele conclusies.

2. Buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa: opkomst en invloed

2.1 Het toegenomen kwantitatieve belang van buitenlandse banken.

Hoewel het aantal buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa sinds het begin van de jaren '90 in snel tempo is toegenomen, waren buitenlandse banken tijdens het communistische tijdperk ook al actief in deze regio. Met name in Hongarije bestond een vrij open houding ten opzichte van buitenlandse financiële instellingen, waardoor Hongaarse banken relaties met buitenlandse banken konden onderhouden. Ook verleenden veel buitenlandse banken (handels)krediet aan grote Westerse bedrijven in Hongarije en Polen. Na de val van de Muur breidden deze banken de activiteiten geleidelijk uit, waarbij het verlenen van grensoverschrijdende kredietverlening in relatief belang afnam ten opzichte van het verlenen van krediet via lokale bijkantoren en dochters (zie paragraaf 3).¹ In de eerste jaren van het transitieproces namen buitenlandse banken vooral minderheidsaandelen in

FIGUUR 1 Ontwikkeling aantal binnen- en buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa

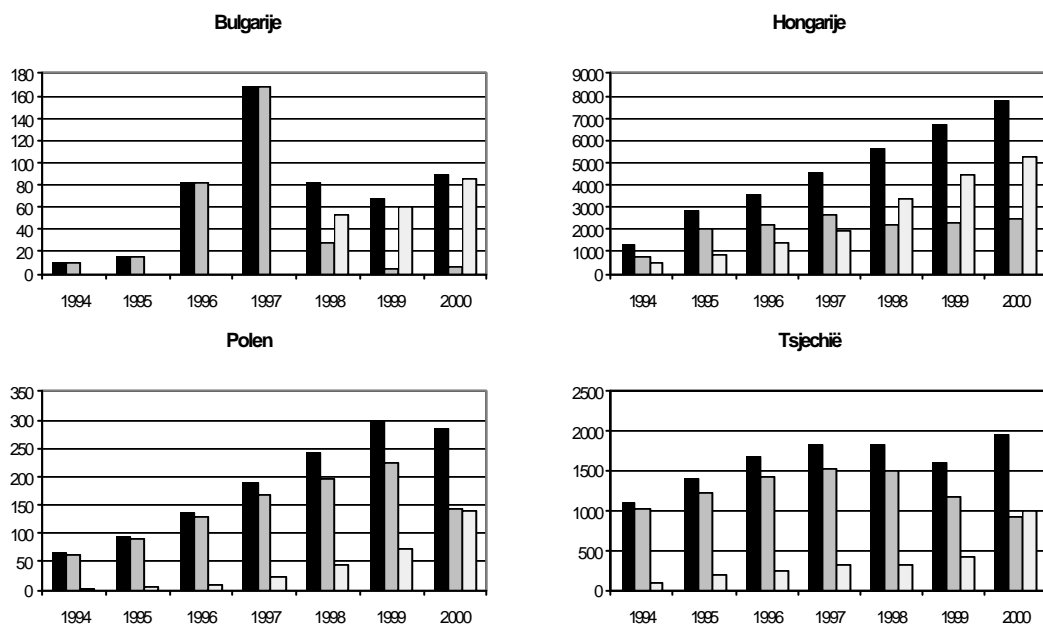

Bron: BankScope. Zwart = alle banken; grijs = binnenlandse banken; arcering = buitenlandse banken

¹ Een bijkantoor vormt een integraal onderdeel van een bank, terwijl een dochterbank een zelfstandige juridische entiteit is met eigen kapitaal. Wanneer we in dit artikel spreken van vestigingen, worden beide categorieën buitenlandse banken bedoeld.

lokale banken of gingen samenwerkingsverbanden aan. Veel banken, zoals de Amerikaanse Citibank, richtten ook zelf eigen bijkantoren op ter plekke, de zogenoemde *greenfields*. Overheden waren in eerste instantie nog huiverig voor het verkopen van de grote staatsbanken – die in veel gevallen nog niets eens waren geprivatiseerd – aan buitenlandse strategische investeerders. Nadat medio jaren '90 zich in verschillende landen (herhaaldelijk) bankencrises voordeden, drong het besef door dat buitenlands kapitaal noodzakelijk was om de lokale bankensectoren weer solide te maken. Hierdoor kwam het privatiseringsproces in een stroomversnelling terecht en werden steeds meer grote voormalige staatsbanken aan buitenlandse strategische investeerders verkocht. Bekende voorbeelden zijn de verkoop van de Tsjechische CSOB aan de Belgische KBC Bank in juni 1999 en de acquisitie van de Hongaarse Magyar Bank door ABN AMRO in 1997 (in 2000 gefuseerd met de Kereskedelmi és Hitelbank, eveneens een dochter van KBC). Figuur 1 laat voor Bulgarije, Hongarije, Polen en Tsjechië zien hoe tussen 1994 en 2000 het aantal buitenlandse dochterbanken toenam.² Zo verzwakte de Ruslandcrisis in 1998 het Estlandse bankwezen dusdanig dat de twee grootste banken, Hansapank en Eesti Ühispank, door de Zweedse banken Swedbank en SEB werden overgenomen. Hierdoor nam het marktaandeel van buitenlandse banken in de totale Estlandse bancaire activa in korte tijd toe tot meer dan 90%. Figuur 2 laat zien hoe ook in Bulgarije, Hongarije, Polen en Tsjechië het marktaandeel van buitenlandse banken is gestegen, hoewel in een meer geleidelijk tempo.³

FIGUUR 2 Ontwikkeling activa binnen- en buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa

Bron: BankScope. Zwart = alle banken; grijs = binnenlandse banken; arcering = buitenlandse banken. Alles in miljarden lokale valuta.

² In 2000 hadden buitenlandse banken in deze landen een marktaandeel - uitgedrukt in aantallen banken - van respectievelijk 48%, 90%, 61% en 61%.

³ In 2000 hadden buitenlandse banken in deze landen een marktaandeel - uitgedrukt in hoeveelheid activa - van respectievelijk 94%, 68%, 49% en 52%.

Ondanks de toegenomen rol van buitenlandse financiële instellingen is de totale intermediatiegraad van het bankwezen in Midden- en Oost-Europa nog zeer gering wanneer deze vergeleken wordt met die in een aantal Westerse landen (zie tabel 1). De regio is nog steeds “*underbanked*”. In Kroatië, Slovenië en Tsjechië ontvangt de private sector relatief het meeste krediet, maar ook in deze landen ligt de bancaire intermediatie slechts rond de 40% van het gemiddelde in het Eurogebied.

2.2 De invloed van buitenlandse banken op het binnenlandse bedrijfsleven en bankwezen.

Een verdere verdieping van het financiële – en met name bancaire – systeem in Midden- en Oost – Europa is gewenst, met name omdat een goed ontwikkeld financieel systeem kan bijdragen aan het bereiken van een hogere economische groei. Hierbij speelt overigens niet alleen de omvang van de kredietverlening een rol, maar ook de vraag welke projecten precies worden gefinancierd. Recente empirische studies wijzen uit dat een dieper financieel systeem met name bijdraagt aan hogere groei wanneer de allocatie van productiemiddelen wordt verbeterd, hetgeen uiteindelijk de technologische ontwikkeling stimuleert (zie bijvoorbeeld Beck e.a., 2000 en Wurgler, 2000). Momenteel wordt een dergelijk proces in Midden- en Oost-Europa nog steeds belemmerd doordat veel banken onvoldoende in staat zijn om de hun ter beschikking gestelde financiële middelen op een verstandige wijze te alloceren.

TABEL 1 Het bankwezen in Midden- en Oost-Europa in perspectief

	<i>Bancair krediet aan private sector / BBP in 2000</i>	<i>Aandeel van staatsbanken in totale bancaire activa in 1997*</i>
<i>Roemenië</i>	7%	70%
<i>Litouwen</i>	11%	44%
<i>Bulgarije</i>	12%	18%
<i>Letland</i>	19%	-
<i>Polen</i>	24%	44%
<i>Estland</i>	26%	0%
<i>Slowakije</i>	30%	26%
<i>Hongarije</i>	32%	3%
<i>Kroatië</i>	36%	37%
<i>Slovenië</i>	38%	40%
<i>Tsjechië</i>	48%	19%
<i>Griekenland</i>	53%	13%
<i>Verenigde Staten</i>	74%	0%
<i>Frankrijk</i>	86%	-
<i>Eurogebied</i>	107%	-
<i>Duitsland</i>	121%	42%
<i>Groot-Brittannië</i>	134%	0%
<i>Nederland</i>	140%	6%

Bron: Kolom 1: IMF, *International Financial Statistics* (Jaarboek 2002); kolom 2: Barth, Caprio en Levine (2002).

* Waarbij staatsbanken zijn gedefinieerd als die banken waarvan minstens 50% van het aandelenkapitaal in handen van de overheid is.

De gebrekkige financiële wet- en regelgeving, en dan met name de zwakke handhaving daarvan in de praktijk, speelt hierbij in veel landen nog steeds een belangrijke rol. Moeizame liquidatieprocedures zorgen er bijvoorbeeld voor dat banken huiverig blijven om nieuwe kredieten te verlenen aan

bedrijven waar ook maar enig kredietrisico aan vastzit. Binnenlandse banken – al dan niet geprivatiseerd – kunnen zo gevangen blijven in een vicieuze cirkel van inefficiënte kredietverlening of besluiten om relatief veel te beleggen in overheidsobligaties.⁴ Bovendien zijn lokale banktoezichthouders vaak nog onervaren en ontbreekt bij veel binnenlandse banken de kennis om op commerciële basis krediet te verlenen. Voor zover buitenlandse banken minder met deze problemen te kampen hebben, kan verwacht worden dat zij relatief veel bijdragen aan een goede allocatie van de (beperkte) beschikbare besparingen. Op die manier neemt niet alleen de kwantiteit, maar ook de kwaliteit van de kredietverlening toe.

Behalve de hoeveelheid krediet en de allocatie daarvan, is ook de concurrentie en bedrijfseconomische efficiëntie van het bankwezen in Midden- en Oost-Europa beïnvloed door de toetreding van buitenlandse concurrenten. Verleenden buitenlandse banken tijdens de beginjaren van de transitie nog vooral krediet aan grote multinationale ondernemingen, in de daarop volgende jaren zijn deze banken er steeds meer toe over gegaan om ook (kleinere) lokale bedrijven van financiering te voorzien. De laatste jaren hebben sommige buitenlandse banken ook de overstap gemaakt naar consumentenfinanciering, een enorme potentiële markt gezien de zeer lage penetratiegraad van veel financiële retailproducten in Midden- en Oost-Europa.⁵ Hierbij heeft een rol gespeeld dat het toenemende aantal overnames van lokale banken er aan heeft bijgedragen dat buitenlandse banken ook op grote schaal bestaande “lokale” kredietportefeuilles overnamen (zie ook Storf, 2000). De stijgende marktpenetratie van buitenlandse banken op deelmarkten waar traditioneel vooral binnenlandse banken actief waren – en de daarmee gepaard gaande concurrentietoename – heeft geleid tot afnemende marges (De Boeck e.a., 2000 en Grigorian en Manole, 2002). Voorts is niet alleen de efficiëntie van het bankwezen verbeterd, maar is ook de kwaliteit van de bancaire dienstverlening gestegen. Met name de diversiteit en kwaliteit van aangeboden producten en diensten is verbeterd. Zo hebben buitenlandse banken kredietkaarten en nieuwe pensioenproducten geïntroduceerd (Kraft, 2002).

De toetreding van buitenlandse strategische investeerders tot het bankwezen in Midden- en Oost-Europa heeft ertoe geleid dat buitenlandse banken in toenemende mate via hun lokale vestigingen krediet zijn gaan verlenen aan het bedrijfsleven. Naast deze lokale kredietverlening door buitenlandse partijen stromen er echter ook nog steeds substantiële hoeveelheden grensoverschrijdend krediet richting Midden- en Oost-Europa. Blijkbaar zijn de banken in de regio, zowel die in binnen- als die in buitenlandse handen, niet in staat om volledig aan de kwalitatieve en kwantitatieve kredietvraag van het lokale bedrijfsleven te voldoen. Zo bestaat er een kwalitatieve *mismatch* tussen kredietvraag en -aanbod in de zin dat binnenlandse banken minder geneigd zijn langlopende leningen te verstrekken (zie Riess en Zajc, 2002 en Koch, 1997, p. 277-279). Een belangrijke oorzaak hiervoor is dat in veel landen de binnenlandse banken relatief afhankelijk zijn van korte-termijnfinanciering

⁴ Zie De Haas (2002).

⁵ Zo hebben grote delen van de bevolking in de regio geen bankrekening en worden salarissen vaak nog contant uitbetaald.

(deposito's).⁶ Vaak wordt daarom besloten te beleggen in overheidspapier of krediet te verlenen aan korte-termijnprojecten. Deze gebrekkige looptijdtransformatie zet de lokale banken op een achterstand bij buitenlandse concurrenten, aangezien veel bedrijven juist behoefte hebben aan langere financiering.⁷ Reininger e.a. (2002 p. 78) wijzen er dan ook op dat de concurrentie van grensoverschrijdend krediet de winstgevendheid van de lokale banken in de afgelopen jaren onder druk heeft gezet. Hier speelt mee dat aan het begin van het transitieproces grensoverschrijdend krediet nog vooral werd verleend aan de binnenlandse banken, die dit vervolgens zelf verder leenden aan het lokale bedrijfsleven. Tijdens het transitieproces zijn de buitenlandse banken steeds meer zelf deze bedrijven gaan financieren, via hun lokale vestigingen dan wel rechtstreeks vanuit het thuisland. Uit tabel 2 blijkt dan ook dat gaandeweg een kleiner deel van de kredietverlening door buitenlandse banken terecht is gekomen bij het lokale bankwezen. In plaats daarvan zijn banken het bedrijfsleven in deze regio rechtstreeks gaan financieren. De rol van buitenlandse banken is daarmee gaandeweg verschoven van financier tot concurrent van het binnenlandse bankwezen.

TABEL 2 Kredietverlening buitenlandse banken aan lokale banken (als % totale kredietverlening aan betreffende land)

<i>Land</i>	<i>1994</i>	<i>2000</i>	<i>Land</i>	<i>1994</i>	<i>2000</i>
Slowakije	69%	22%	Hongarije	48%	44%
Letland	68%	22%	Estland	37%	33%
Polen	63%	27%	Slovenië	26%	13%
Kroatië	57%	43%	Bulgarije	18%	30%
Tsjechië	54%	31%	Roemenië	17%	34%
Litouwen	52%	31%			

Bron: BIS geconsolideerde bankenstatistieken

Behalve voordelen – meer, goedkoper en beter gealloceerd krediet – zijn er ook potentiële nadelen verbonden aan het sterk toegenomen belang van buitenlandse banken als financiers van de binnenlandse private sector. Zo bestaan er zorgen omtrent de invloed van buitenlandse kredietverlening op de stabiliteit van de bancaire markt en daarmee op de reële economie in Midden- en Oost-Europa. In de volgende paragraaf wordt dieper ingegaan op de vraag hoe valide dergelijke zorgen zijn.

3. Stabiliteit van de kredietverlening door buitenlandse banken

Hoewel de toetreding van buitenlandse banken het lokale bankwezen in Midden- en Oost-Europa efficiënter heeft gemaakt, kan de bancaire kredietverlening tegelijkertijd ook instabieler zijn geworden. Zo zouden buitenlandse banken hun kredietverlening kunnen verminderen wanneer zij in hun thuisland worden geconfronteerd met een economische neergang. Het Oost-Europese bedrijfsleven wordt dan afhankelijker van de conjuncturele ontwikkeling in met name West-Europa.

⁶ De verhouding tussen deposito's en alle passiva is gemiddeld 68% in Midden- en Oost-Europa, tegenover 42% in de huidige EU (Riess en Zajc, 2002).

Ook kunnen buitenlandse banken zich juist terugtrekken ten tijde van problemen in het gastland. Een aansprekend voorbeeld hiervan zijn de crises in Zuidoost-Azië, waar buitenlandse banken in korte tijd hun (grensoverschrijdende) kredietverlening inkrompen (Ter Wengel en Visser, 1999). Een meer recent voorbeeld is te vinden in Latijns-Amerika, waar buitenlandse banken in Argentinië en Brazilië, die jarenlang een stabiele bijdrage hebben geleverd aan de kredietverlening, momenteel hun positie in deze regio heroverwegen en in sommige gevallen afbouwen. Met name bij dit laatste voorbeeld moet natuurlijk niet worden vergeten dat deze reactie van buitenlandse banken in belangrijke mate veroorzaakt wordt door aanzienlijke economische en politieke binnenlandse problemen. We willen hier slechts opmerken dat de aanwezigheid van buitenlandse banken impliceert dat wanneer een land de economische wind tegen heeft, buitenlandse dochterbanken eerder zouden kunnen overwegen om hun lokale activiteiten af te bouwen dan binnenlandse banken, die immers vaak geen buitenlandse uitwijkmogelijkheden hebben.

Buitenlandse banken kunnen hun kredietverlening relatief snel doen inkrimpen wanneer zij, met name op nieuwe buitenlandse markten, vooral op transactiebasis krediet verlenen en niet op basis van langdurige relaties met klanten.⁸ Zo kan het voor buitenlandse banken, met (aanvankelijk) een beperkte kennis van de lokale markt, moeilijk en kostbaar zijn om dergelijke klantrelaties te onderhouden en op de juiste waarde te schatten. In dat geval zullen zij ten tijde van een recessie of financiële crisis minder geneigd zijn hun Oost-Europese klanten “door de cyclus” heen te financieren en zal hun kredietverlening eerder procyclisch dan anticyclisch uitwerken. Anderzijds zou de kredietverlening van buitenlandse banken echter ook juist minder cyclisch van aard kunnen zijn, bijvoorbeeld omdat buitenlandse banken over het algemeen beter gediversificeerde activaportefeuilles hebben, met name in geografisch opzicht. Bovendien beschikken buitenlandse banken vaak over meer internationale financieringsbronnen, waaronder de eigen moederbank, en zijn daarmee voor hun kredietverstrekking minder afhankelijk van het aantrekken van lokale en relatief volatiele deposito's in de landen waar ze krediet verlenen.

A priori is het dus moeilijk om uitsluitsel te geven over de relatieve stabiliteit van de kredietverlening door buitenlandse banken. Alvorens in te gaan op ons eigen onderzoek naar de stabiliteit van deze kredietverlening in Midden- en Oost-Europa, is het daarom nuttig om kort stil te staan bij enkele vergelijkbare empirische studies voor Latijns-Amerika. Deze laten zien dat in landen als Argentinië, Brazilië en Mexico buitenlandse bankendochters gedurende de jaren '90 hun kredietverlening tijdens slechte economische omstandigheden eerder hebben uitgebreid dan ingekrompen. Bovendien lieten buitenlandse banken niet alleen een snellere groei van de kredietverlening zien, maar was buitenlands krediet ook minder volatiel. De achtergrond hiervan was echter niet zozeer het verschil in eigendomsstructuur tussen binnen- en buitenlandse banken, als wel

⁷ Riess en Zajc (2002 p. 15) noemen grensoverschrijdende kredietverlening bovendien niet alleen als gevolg, maar ook als oorzaak van de nog steeds lage bancaire intermediaat in de regio.

⁸ Met kredietverlening op transactiebasis wordt bedoeld dat banken beslissingen omtrent de (her)financiering van bedrijven steeds nemen op basis van bepaalde financiële indicatoren over een relatief korte tijdshorizon.

dat *gezonde* banken – waaronder relatief veel buitenlandse – gemiddeld harder en stabielier groeiden (Dagers e.a., 2000). Buitenlandse banken die al relatief lange tijd in een land opereren, laten in slechte economische tijden hun kredietverlening bovendien sneller toenemen dan buitenlandse banken die pas kort geleden een lokale bank overnamen. Deze laatsten opereren meer defensief, onder andere omdat ze nog bezig zijn met het opschonen van de (overgenomen) kredietportefeuilles en het integreren van de moeder- met de dochterbank (Crystal e.a., 2002). Tenslotte blijkt grensoverschrijdende kredietverlening, waarbij een buitenlandse bank vanuit het thuisland rechtstreeks een bedrijf in Latijns-Amerika financiert, in sommige gevallen wèl af te nemen in reactie op een economische crisis in die regio (Peek en Rosengren, 2000) of in reactie op problemen in het thuisland (Soledad Martinez Peria e.a., 2002). Het zijn dus met name de lokale dochters van buitenlandse banken, en binnen deze categorie vooral de reeds langer bestaande banken, die in Latijns-Amerika hebben bijgedragen aan een stabiele bancaire kredietverlening.⁹ Hierna zullen we nagaan of er ook in Midden- en Oost-Europa verschillen zijn te constateren tussen de ontwikkeling van grensoverschrijdende kredietverlening door buitenlandse banken en de lokale kredietverlening door deze banken.

4. Buitenlandse kredietverlening in Midden- en Oost-Europa

In deze paragraaf zullen we ingaan op de vraag hoe stabiel de kredietverlening door buitenlandse banken is geweest gedurende crisisperiodes in Midden- en Oost-Europa, met name wanneer deze vergeleken wordt met de kredietverschaffing door binnenlandse banken. Een eerste inzicht hierin wordt al gegeven door figuur 2. Zo is duidelijk zichtbaar dat de economische en financiële crisis in Bulgarije in 1996 en 1997 ervoor heeft gezorgd dat de binnenlandse kredietverlening aan de private sector op een beduidend lager niveau is komen te liggen. Daarentegen heeft de crisis buitenlandse banken er niet van weerhouden vanaf 1997 tot de Bulgaarse markt toe te treden en hun kredietverlening geleidelijk uit te breiden. Een vergelijkbare ontwikkeling is te zien in Tsjechië, waar na de valutacrisis van mei 1997 een recessie ontstond die duurde tot en met 1999. Ook hier betekende de verzwakking van het lokale bankwezen een expansiemogelijkheid voor buitenlandse banken. Deze traden dan ook toe en breidden hun kredietverlening zelfs sneller uit dan dat die van binnenlandse banken afnam. Deze voorbeelden suggereren dat – in ieder geval op het eerste gezicht – buitenlandse dochterbanken de totale kredietverlening in de gastlanden eerder hebben gestabiliseerd, dan gedestabiliseerd. De inventarisatie van de empirische literatuur in de vorige paragraaf liet echter zien dat grensoverschrijdende buitenlandse kredietverlening een ander verloop kan hebben dan de kredietverlening door lokale dochterbanken. Daarom zullen we in het hiernavolgende ook voor de Oost-Europese casus een dergelijk onderscheid maken.

⁹ Merk op dat al deze studies betrekking hebben op de situatie vóór het uitbreken van de Argentijnse crisis in 2001.

4.1 Het onderscheid tussen grensoverschrijdende en lokale buitenlandse kredietverlening

De eerder besproken empirische resultaten voor Latijns-Amerika tonen aan dat grensoverschrijdende kredietverlening minder stabiel kan zijn dan kredieten die in het land zelf worden verleend, bijvoorbeeld als gevolg van een lager *commitment*. Ter Wengel en Visser (1999) wijzen in dit verband op het terugtrekken van bancaire krediet als oorzaak bij het ontstaan van de Zuidoost-Aziatische crises in 1997. De auteurs maken hierbij echter vooral gebruik van data van de BIS met betrekking tot de geconsolideerde posities van buitenlandse banken op de betreffende crisisl landen. Deze data bevatten zowel de grensoverschrijdend verstrekte kredieten als de kredieten die zijn verleend door bijkantoren en bankdochters in het gastland zelf. Hierdoor is het niet goed mogelijk een onderscheid te maken tussen verschillende kredietbronnen als mogelijke oorzaak van een crisisperiode. Vergeleken met de Aziatische casus is het in het geval van Midden- en Oost-Europa bovendien des te belangrijker om een dergelijk onderscheid te maken, aangezien in deze regio het belang van buitenlandse bankdochters aanzienlijk groter is dan in het Zuidoost-Azië van enkele jaren geleden. In het hiernavolgende zullen we daarom BIS-cijfers voor Midden- en Oost-Europa combineren met BankScopedata voor binnen- en buitenlandse banken in deze regio.¹⁰ Op deze manier kunnen we de vraag beantwoorden hoe de kredietverlening door lokale bankdochters zich heeft gedragen ten opzichte van de grensoverschrijdende kredietverlening (inclusief kredieten van bijkantoren), met name gedurende periodes waarin binnenlandse banken onder druk stonden.

In ons onderzoek analyseren we een elftal landen – Bulgarije, Kroatië, Tsjechië, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Polen, Roemenië, Slowakije en Slovenië – over de periode 1994-2000.¹¹ Ten eerste maken we gebruik van geconsolideerde BIS-data die per Midden- of Oost-Europees land en voor ieder jaar de omvang weergeven van de totale uitstaande kredieten van alle buitenlandse banken met het hoofdkantoor in een BIS-rapporterend land. Ten tweede gebruiken we jaarlijkse BankScopedata.¹² Dit zijn gegevens over de balansen en winst- en verliesrekeningen van individuele banken in Midden- en Oost-Europa. Op basis van deze laatste data berekenen we, conform Peek en Rosengren (2000), per binnenlandse en dochterbank, en voor ieder jaar, de uitstaande hoeveelheid krediet.¹³ Daarnaast hebben we voor iedere bank en voor ieder jaar uitgezocht of de bank in het betreffende jaar (nog) in binnenlandse, dan wel in buitenlandse handen was.¹⁴ Hierbij hebben we gebruik gemaakt van Reuters, de webpagina's van de betreffende banken en diverse tijdschriften. Zo is

¹⁰ Deze methodiek is eerder toegepast door Peek en Rosengren (2000) op de casus van Latijns-Amerika.

¹¹ Voor een meer gedetailleerde uitleg van de gebruikte methodiek en een uitgebreidere databeschrijving verwijzen we naar De Haas en Lelyveld (2002), te downloaden via <http://www.dnb.nl/publicaties/index.htm>.

¹² Deze database bevat voor de meeste landen gegevens over een groot deel van het bankwezen, zodat gemiddeld genomen zo'n 90% van alle bancaire activa meegenomen worden (Mathieson en Roldos, 2001). Uit een uitgebreide check met additioneel bronnenmateriaal, waaronder correspondentie met lokale centrale banken, bleek dat onze BankScopedatabase inderdaad als representatief kan worden beschouwd voor het bankwezen in de door ons beschouwde landen. Hierbij hebben we ons wel beperkt tot commerciële banken en zijn meerdere kantoren van een coöperatieve bank als één bank beschouwd.

¹³ Hierbij geldt krediet = totale activa + voorzieningen kredietrisico - vaste activa - aandelenbezit - niet-renderende activa (kasgeld, immateriële activa).

een goed overzicht ontstaan van de chronologische ontwikkeling in het absolute en relatieve belang van binnen- en buitenlandse banken (zie ook figuur 1 en 2). Bovendien zijn we hierdoor in staat om met behulp van de BankScopedata voor ieder jaar uit te rekenen hoeveel krediet de lokale dochters van buitenlandse banken uit BIS-rapporterende landen gezamenlijk hebben verleend. Vervolgens kunnen we dit bedrag aftrekken van de geconsolideerde BIS-data, waardoor we eveneens een adequate benadering krijgen van de hoeveelheid grensoverschrijdend krediet die er aan het betreffende Midden- of Oost-Europees land is verleend.

Om de toenemende invloed van buitenlandse banken in Midden- en Oost-Europa weer te geven, en tegelijkertijd onderscheid te kunnen maken tussen lokaal verleend krediet door dochterbanken en grensoverschrijdend krediet, berekenen we een tweetal penetratiemaatstaven. De eerste, de *ruime* kredietmaatstaf, bevat in de teller de geconsolideerde BIS-kredieten plus de kredieten verleend door buitenlandse bankdochters uit niet-BIS-rapporterende landen (data afkomstig uit BankScope). De enige kredietbron die – vanwege het ontbreken van data – dus niet in de teller van deze maatstaf is opgenomen, is grensoverschrijdend krediet vanuit niet-BIS-rapporterende landen.¹⁵ De noemer van deze eerste maatstaf is gelijk aan de teller plus de kredietverlening door alle binnenlandse banken (BankScopedata). Deze ruime kredietmaatstaf meet dus het belang van buitenlands bancair krediet – zowel lokaal als grensoverschrijdend verleend – ten opzichte van alle uitstaand krediet in het betreffende land. De tweede maatstaf, de *beperkte* kredietmaatstaf, houdt geen rekening met grensoverschrijdend krediet. In de teller wordt alleen het buitenlands krediet opgenomen dat is verleend door lokale dochters van buitenlandse banken (al dan niet BIS-rapporterend) en de noemer is gelijk aan de teller plus alle krediet dat is verleend door binnenlandse banken.¹⁶ Een vergelijking van de ruime en de beperkte kredietmaatstaf kan nu inzicht verschaffen in de ontwikkeling van zowel de grensoverschrijdende als de lokale kredietverlening door buitenlandse banken, zowel ten opzichte van elkaar als ten opzichte van de kredietverlening door binnenlandse banken. Hierbij geeft het niveauverschil tussen beide maatstaven het relatieve belang van grensoverschrijdend krediet aan, terwijl een verschillende ontwikkeling van de maatstaven laat zien hoe het gewicht van beide buitenlandse kredietbronnen in de loop van de tijd in de totale kredietverlening in de desbetreffende landen is veranderd.

¹⁴ Waarbij we een buitenlandse bank hebben gedefinieerd als een bank waarvan minimaal 50% van het aandelenkapitaal in buitenlandse handen is.

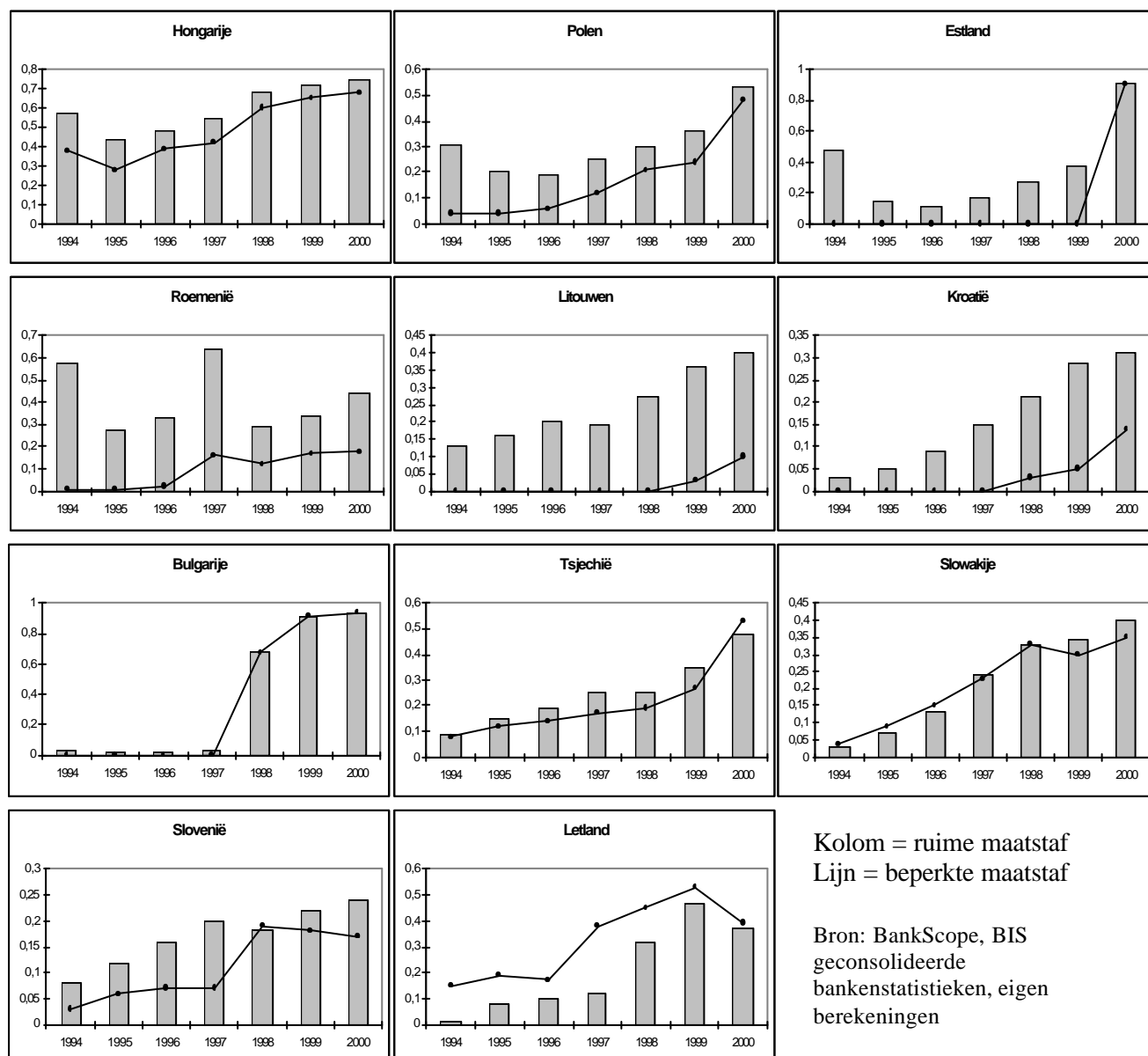
¹⁵ Aangezien het aantal bankdochters uit niet-BIS-rapporterende landen zeer beperkt is, verwachten we dat ook de grensoverschrijdende kredietverlening vanuit deze landen slechts gering is.

¹⁶ Aanvullend hebben we ook nog twee penetratiemaatstaven berekend die het relatieve belang van buitenlandse banken aan de passivakant van het bankwezen meten. Deze “financieringsmaatstaven” lieten een vergelijkbare ontwikkeling in de tijd zien als de kredietmaatstaven - hoewel op een wat ander niveau - en worden daarom niet apart behandeld.

4.2 Resultaten

In figuur 3 worden voor de elf landen beide kredietpenetratiemaatstaven weergegeven. Opvallend is dat in een aantal landen – met name Hongarije, Polen en Roemenië – buitenlandse banken al vrij vroeg relatief belangrijke spelers waren. Zo was bijvoorbeeld in 1994 volgens de ruime kredietmaatstaf 57%, 31% en 58% van al het op dat moment uitstaande bancaire krediet in respectievelijk Hongarije, Polen en Roemenië verstrekt door een buitenlandse bank (ten opzichte van het BBP betroffen deze hoeveelheden respectievelijk 22%, 11% en 6%). In Polen en Roemenië ging het echter vrijwel geheel om grensoverschrijdende kredietverlening; buitenlandse bankendochters waren nog nagenoeg afwezig. Niet alleen voor deze, maar ook voor de andere landen blijkt deze afwezigheid uit de aanvankelijk lage waarden van de beperkte kredietmaatstaf. Een belangrijke uitzondering hierop vormt Hongarije, waar lokale dochters van buitenlandse banken ook al aan het begin van het transitieproces behoorlijke

FIGUUR 3 Ruime en beperkte kredietpenetratiemaatstaf in elf Midden- en Oost-Europese landen

hoeveelheden krediet verschaffen (in 1994 38% van alle bancaire krediet).

Al in de jaren '80 begonnen buitenlandse banken met het opbouwen van relaties met die onderdelen van de Midden- en Oost-Europese monobanken die zich bezig hielden met buitenlandse handel. Met name in Polen en Hongarije waren exportfinanciering en handelskrediet al veelgebruikte financiële instrumenten. Beide landen stonden ook relatief open voor buitenlandse participaties. Hongarije, het meest open land in dit opzicht, had bijvoorbeeld al vòòr 1993 een aantal *joint-ventures* toegestaan en in Polen werden buitenlandse banken betrokken in samenwerkingsverbanden met lokale banken, de zogenaamde *twinning*-projecten. Het is aannemelijk dat deze vroege samenwerking tussen lokale en buitenlandse banken eraan heeft bijgedragen dat aan deze landen al vrij snel veel grensoverschrijdend krediet werd verleend. Dit blijkt ook uit het feit dat reeds in 1994 bijna 50%, respectievelijk meer dan 60% van alle kredietverlening vanuit BIS-rapporterende landen richting Hongarije en Polen werd verleend aan het lokale bankwezen (in plaats van rechtstreeks aan het bedrijfsleven of de publieke sector).

Ook in Tsjechië en Slowakije waren buitenlandse bankendochters al vrij vroeg aanwezig, maar deze waren hier relatief gezien veel minder belangrijk. Ook grensoverschrijdende kredietverlening was in deze landen, met name aan het begin van de jaren '90, aanzienlijk minder omvangrijk. Het voormalige Tsjecho-Slowakije kende dan ook een minder open houding ten opzichte van buitenlandse (financiële) samenwerking dan Hongarije en Polen. Het latere Tsjechië en Slowakije hebben echter wel gekozen voor een geleidelijke toelating van buitenlandse banken, waardoor de beperkte (en ruime) penetratiemaatstaven in redelijk snel tempo toenemen. In contrast hiermee staat Slovenië, dat nog steeds relatief gesloten is en slechts mondjesmaat buitenlandse banken tot zijn markt toelaat. De grensoverschrijdende kredietverlening richting Slovenië is eveneens beperkt gebleven, zowel ten opzichte van het BBP als ten opzichte van andere bronnen van bancaire krediet.

Aan Bulgarije werd aan het begin van de periode die in dit artikel centraal staat grote hoeveelheden grensoverschrijdend krediet verleend. Deze hoeveelheden vielen echter in het niet bij de enorme hoeveelheden binnenlandse kredieten die destijds werden verstrekt en waarvan een zeer groot deel bestond uit "zachte" kredieten aan staatsbedrijven. Dientengevolge heeft de Bulgaarse ruime penetratiemaatstaf – waarin deze binnenlandse kredieten in de noemer naar voren komen – toch zeer lage waardes voor de jaren 1994-1997. Voor Estland geldt de omgekeerde situatie: grensoverschrijdende kredietverlening was daar aanvankelijk zeer beperkt, maar toch nog relatief omvangrijk ten opzichte van de eveneens zeer geringe binnenlandse kredietverlening (hetgeen resulteert in een hoge waarde voor de ruime kredietpenetratiemaatstaf in 1994). Naarmate het transitieproces vorderde, liep de grensoverschrijdende kredietverlening richting Estland – met name afkomstig uit Zweden – geleidelijk op tot 30% BBP in 1999. Ruim een derde hiervan werd verleend aan Estlandse banken, die op basis daarvan het lokale bedrijfsleven financierden. Nadat de grootste twee van deze banken in 1999 in Zweedse handen overgingen, nam de grensoverschrijdende kredietverlening sterk af en werd de lokale financiering door deze overgenomen banken voortaan

meegerekend als kredietverlening door lokale dochterbanken met een Zweedse holding. In Litouwen had een dergelijk proces zich in 2000 nog niet afgespeeld, zodat de beperkte kredietmaatstaf daar nog zeer laag is en buitenlandse banken vooral actief zijn over de grens heen. Een vergelijkbare situatie treffen we aan in Kroatië, al is de invloed van buitenlandse bankendochters daar in de afgelopen jaren wat sterker toegenomen.

Ten slotte valt de situatie in Letland op, waar de beperkte kredietmaatstaf consequent boven de ruime kredietmaatstaf ligt. Dit opmerkelijke resultaat is het gevolg van het feit dat uit onze berekeningen blijkt dat de netto grensoverschrijdende kredietverlening naar Letland voortdurend negatief zou zijn geweest. Waarschijnlijk is hier sprake van een statistische vertekening doordat één of beide buitenlandse bankendochters die Letland vanaf het begin van onze steekproefperiode kent, niet zijn opgenomen in de geconsolideerde BIS-rapportages van hun moederbanken. Hierdoor trekken we de jaarlijkse lokale kredietverlening door deze dochters (op basis van BankScope) ten onrechte af van de BIS-cijfers uit dezelfde jaren, zodat er een negatieve waarde ontstaat.¹⁷ Het is moeilijk om hiervoor te controleren aangezien de cijfers die de BIS publiceert geaggregeerd zijn en niet naar individueel bankniveau zijn op te splitsen.

De cijfers achter figuur 3 kunnen ook bijdragen aan de beantwoording van de vraag in hoeverre buitenlands krediet de totale kredietverlening in Midden- en Oost-Europa stabiel of juist minder stabiel heeft gemaakt. Hiertoe vergelijken we eerst de verandering van zowel het grensoverschrijdende krediet als het krediet verleend door buitenlandse bankendochters gedurende periodes waarin het binnenlandse bankwezen zijn kredietverlening liet inkrimpen.

TABEL 3 Overzicht gedrag buitenlandse banken tijdens periodes van absolute daling binnenlandse kredietverlening

Land	Periode	Krediet buitenlandse bankendochters	Grensoverschrijdend krediet
Hongarije	1996-2000	+	+
Polen	2000	+	-
Roemenië (I)	1996-1997	+	+
Roemenië (II)	1999-2000	-	-
Kroatië	1999	+	+
Bulgarije	1996-2000	+	-
Tsjechië (I)	1997	+	+
Tsjechië (II)	1999-2000	+	*
Estland	1999-2000	+	-
Slowakije	1997-2000	+	+
Slovenië	1999	-	+
Letland	1998	+	+

* BankScopecijfers sluiten voor dit jaar niet aan op de BIS-gegevens.

¹⁷ In andere landen – bijvoorbeeld Tsjechië in 2000 of Slovenië in 1998 – kan dit ook gebeuren, bijvoorbeeld doordat een bepaalde buitenlandse bank een nieuw gekochte dochter in het betreffende land nog niet meeconsolideert, maar wij deze dochterbank wel al als buitenlands aanmerken. Waar mogelijk, is hiervoor gecorrigeerd. Een voorbeeld is Estland, waar de Zweedse moederbanken hun nieuwe Estlandse dochterbanken pas op een relatief laat tijdstip (volledig) zijn gaan meeconsolideren.

Tabel 3 heeft een overzicht van alle periodes waarin binnenlandse banken in absolute termen, en gemeten in miljoenen Amerikaanse dollars, minder krediet gingen verlenen. Opvallend is dat in veel landen met name gedurende de periode 1999-2000, volgend op de Russische schulden crisis van 1998, de totale hoeveelheid binnenlands krediet is afgenomen. Een krimp in de kredietverlening van binnenlandse banken kan het gevolg zijn van een verslechterende economische ontwikkeling, waardoor de vraag naar bancaire financiering afneemt of banken zelf (moeten) besluiten hun kredietaanbod te verminderen. Naast dergelijke macro-economische factoren kan de geaggregeerde kredietverlening door binnenlandse banken ook afnemen doordat bepaalde banken failliet gaan, delen van hun kredietportefeuilles worden overgenomen door de overheid of doordat bepaalde binnenlandse banken in buitenlandse handen overgaan. Aangezien we in dit artikel alleen kijken naar per land geaggregeerde cijfers, kunnen we tussen beide typen oorzaken geen direct en eenduidig onderscheid maken. Een nadere analyse van de data biedt echter wel enige belangrijke aanwijzingen.

Zo is het opvallend dat in bijna alle perioden waarin de totale kredietverlening door binnenlandse banken afneemt, buitenlandse bankdochters hun kredietverlening laten toenemen (de grensoverschrijdende buitenlandse kredietverlening laat een minder eenduidig patroon zien gedurende deze periodes). Hoewel hier dus in een aantal gevallen overnames van een binnenlandse door een buitenlandse bank hebben meegespeeld, hebben binnenlandse banken in economisch mindere tijden ook op de rem getrapt, terwijl buitenlandse banken hun kredietverlening wèl wisten uit te breiden (zie ook appendix 1 voor een gedetailleerde analyse). In Letland daalde in 1998 bijvoorbeeld de binnenlandse kredietverlening, onder meer doordat drie binnenlandse banken van het toneel verdwenen. De kredietverlening door – een gelijkblijvend aantal – buitenlandse banken nam echter toe. Een ander voorbeeld is Kroatië, waar de bankencrisis van 1998-1999 leidde tot een *credit crunch* door binnenlandse banken in 1999. Uit onze cijfers blijkt echter dat buitenlandse banken hun kredietverlening toen juist uitbreidden en daarmee de negatieve gevolgen van de inkrimpende binnenlandse kredietverlening deels verlichtten.¹⁸ Slechts in twee episodes nam de kredietverlening door buitenlandse bankdochters tegelijkertijd af met die van hun binnenlandse concurrenten: in Roemenië in 2000 (door een afname van het aantal buitenlandse banken) en in Slovenië in 1999.¹⁹ In beide gevallen neemt de ruime penetratiemaatstaf echter toch toe doordat de totale buitenlandse kredietverlening minder snel daalde dan de binnenlandse.

Ten slotte valt in alle elf landen een structurele toename te constateren van de ruime kredietpenetratiemaatstaf. Hoewel in Hongarije, Polen, Roemenië en Estland de ruime maatstaf in de eerste jaren afneemt, is dit niet het gevolg van een absolute afname van de buitenlandse kredietverlening, maar van een relatieve afname ten opzichte van de snel toenemende hoeveelheid binnenlands krediet. Pas later, wanneer ook buitenlandse banken daadwerkelijk fysiek tot de bancaire

¹⁸ Kraft (2002) bevestigt, op basis van ander datamateriaal, de agressieve expansie van buitenlandse banken in Kroatië na de bankencrisis aldaar en laat bovendien zien dat het met name de *greenfield* banken waren die snel groeiden.

¹⁹ Ook in Slowakije is er in 1999 sprake van een tijdelijke daling, maar hier neemt de totale kredietverlening door buitenlandse bankdochters gedurende de periode 1997-2000 toch toe.

markten van deze landen toetreden, begint de ruime kredietmaatstaf aan zijn stijgende lijn. Ook in Letland wordt de daling van de beperkte en ruime kredietpenetratiemaatstaven in 2000 niet veroorzaakt door een absolute afname van de buitenlandse kredietverlening, maar door een relatief zeer snelle toename van de binnenlandse leningen. Opvallend is verder dat in Tsjechië de binnenlandse kredietverlening na 1997 inzakt, het jaar waarin in mei met een ernstige valutacrisis de recessiejaren 1998 en 1999 worden ingeluid. Gedurende deze periode neemt de kredietverlening door lokale buitenlandse bankendochters echter toe, en zelfs in die mate dat in 2000 de totale kredietverlening in het land weer een stijging laat zien. Een vergelijkbare situatie doet zich voor in Bulgarije, dat in 1996 en 1997 een ernstige economische, financiële en valutacrisis kent, die leidt tot de instelling van een *currency board* in juli 1997. Na deze crisis komt de bancaire kredietverlening aan de private sector op een beduidend lager niveau te liggen. In de periode 1998-2000 laten nieuw toegetreden buitenlandse banken de kredietverlening in absolute hoeveelheden echter sneller stijgen dan de binnenlandse banken deze laten dalen. Hierdoor vertoont de totale kredietverlening in 2000 weer een stijgende lijn. Ten slotte was er in Roemenië in 1997 sprake van een hoge (hyper)inflatie in combinatie met een aanzienlijke nominale depreciatie. In de periode 1998-1999 loopt de grensoverschrijdende kredietverlening richting Roemenië terug, terwijl het lokaal buitenlandse krediet tot en met 1999 sterk toeneemt en in 2000 daalt. De binnenlandse kredietverlening kent een hoogtepunt in 1998, maar zakt dan in. Hier gaat een afnemende lokale kredietverlening dus gepaard met een gelijktijdige stijging of beperkte daling van zowel de grensoverschrijdende kredietverlening als van de lokaal verleende buitenlandse kredieten.

5. Samenvatting en conclusies

De toetreding van buitenlandse strategische investeerders, met name in de tweede helft van de jaren '90, heeft de bankensector in Midden- en Oost-Europa van nieuw kapitaal en kennis voorzien en de concurrentie doen toenemen. De rol van buitenlandse banken veranderde daarbij langzaam van financier van het lokale bankwezen tot directe concurrent. Tegelijkertijd zijn er ook vragen gerezen omtrent het lange-termijn *commitment* van buitenlandse banken in transitielanden. Zo zou de kredietverlening door internationale banken minder stabiel zijn, met name doordat dergelijke banken zich relatief snel terugtrekken bij problemen in hun thuisland of in het gastland zelf. Uit onze analyse, gebaseerd op een combinatie van BIS- en BankScopecijfers, blijkt dat tot op heden buitenlandse banken een stabiele bron zijn geweest voor bancaire krediet, zelfs in die periodes waarin binnenlandse banken hun kredietverlening verminderden. Gedurende moeilijke tijden voor het binnenlandse bankwezen, zoals na de financieel-economische crisis in Rusland, breidden buitenlandse banken hun activiteiten in de regio over het algemeen juist uit. Enerzijds gebeurde dit door verzwakte lokale banken op te kopen, maar anderzijds was er ook sprake van een autonome groei van de reeds bestaande dochterbanken in de regio. Grensoverschrijdend krediet bleek echter een minder stabiele kredietbron te zijn. Terwijl er in de landen die wij bekeken slechts drie periodes (in eveneens drie

verschillende landen) zijn geweest waarin de kredietverlening door buitenlandse bankdochters in absolute hoeveelheden afnam, waren er maar liefst 13 periodes (in 10 verschillende landen) waarin de grensoverschrijdende kredietverlening gedurende één of meerdere aansluitende jaren afnam. Deze resultaten bevestigen soortgelijke bevindingen met betrekking tot de stabiliteit van buitenlandse kredietverlening in Latijns-Amerika.

Hoewel de toetreding van buitenlandse banken tot op heden de stabiliteit van de kredietverlening in Midden- en Oost-Europa eerder vergroot dan verminderd heeft, is dit geen garantie voor een gelijksoortige ontwikkeling in de toekomst. Na 2000 is bovendien het marktaandeel van buitenlands banken verder toegenomen en deze ontwikkeling zal zich waarschijnlijk ook in de komende jaren – met EU-toetreding, en op langere termijn EMU-toetreding in zicht – verder voortzetten. Zo ontstaat een situatie waarin in het oostelijk deel van de uitgebreide Europese Unie het overgrote deel van het bankwezen in handen is van buitenlandse partijen. Dit raakt ook het prudentiële banktoezicht. Immers, lokale toezichthouders zullen bij het toezicht op buitenlandse bankdochters goed moeten samenwerken met de buitenlandse toezichthouders die (geconsolideerd) toezicht houden op de moederbanken. Bij EU-toetreding zal bovendien voor de betrokken landen het zogenoemde thuislandbeginsel gaan gelden, dat stelt dat de toezichthouder van het land waar het hoofdkantoor is gevestigd, verantwoordelijk is voor het toezicht op alle kantoren binnen de EU. Mogelijk zal dit leiden tot een ontwikkeling waarbij nu nog zelfstandige bankdochters worden omgezet in bijkantoren. Belangrijk is dat hierbij geen asymmetrieën mogen ontstaan in het toezicht op de dochterbanken en bijkantoren van West-Europese origine. Immers, in sommige gevallen kan een buitenlandse vestiging in de lokale markt systeemrelevant worden (een eventueel faillissement zou dan vergaande, reëel-economische gevolgen hebben), terwijl deze vestiging vanuit het perspectief van het thuisland slechts van relatief geringe betekenis is. In dat geval kunnen beslissingen van de Westerse moederbank grote invloed hebben op de lokale bedrijvigheid in het gastland. Er zou dan een situatie kunnen ontstaan waarin de buitenlandse prudentiële toezichthouder slechts marginaal toezicht houdt op het vanuit zijn oogpunt vrij onbelangrijk onderdeel van het bankconcern, terwijl de betreffende vestiging wel degelijk van groot belang is voor de financiële stabiliteit in het betreffende Oost-Europese land. Om dergelijke onevenwichtigheden te voorkomen, zullen ook de nieuwe EU-leden deel gaan uitmaken van het netwerk van comités en overlegorganen die gestalte geven aan de grensoverschrijdende samenwerking tussen Europese toezichthouders. Daarnaast kunnen banktoezichthouders bilateraal samenwerken op basis van *Memoranda of Understanding* (MOUs), waarin afspraken worden vastgelegd over de vestiging van bijkantoren, het toezicht in de praktijk en samenwerking met betrekking tot onderzoeken bij banken ter plaatse. Door middel van deze vormen van samenwerking kunnen toezichthouders eraan bijdragen dat West-Europese bankdochters ook in de toekomst een stabiele kredietbron vormen voor Oost-Europese bedrijven en huishoudens.

Literatuur

- Barth, J., G. Caprio en R. Levine, 2002, *Bank regulation and supervision: what works best?*, National Bureau of Economic Research Working Paper 9323, Washington (D.C.).
- Beck, T., R. Levine en N. Loayza, 2000, Finance and the sources of growth, *Journal of Financial Economics*, 58, 261-300.
- Boeck, de, E., E. Vermeulen en H. Leliaert, 2000, Centraal-Europa: vooruitgang in transitie, problemen en risico's, *Maandschrift economie*, 64, 226-249.
- Crystal, J.S., B.G. Dages en L.S. Goldberg, 2002, Has foreign bank entry led to sounder banks in Latin America?, *Current Issues in Economics and Finance*, 8:1, 1-6.
- Dages, B.G., L.S. Goldberg en D. Kinney, 2000, Foreign and domestic bank participation in emerging markets: lessons from Mexico and Argentina, *Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review*, september, 17-36.
- Grigorian, D.A. en V. Manole, 2002, *Determinants of commercial bank performance in transition: an application of data envelopment analysis*, IMF Working Paper 146, Washington (D.C.).
- Haas, de, R., 2002, Banken, instituties en zachte budgetbeperkingen tijdens de transitie, *Tijdschrift politieke economie*, 23:3, 57-79.
- Haas, de, R. en I. van Lelyveld, 2002, *Foreign bank penetration and private sector credit in Central and Eastern Europe*, DNB Staff Report 91, De Nederlandsche Bank, Amsterdam.
- Koch, E.B., 1997, Capital flows in Eastern Europe: some lessons from the emerging markets in Latin America and Asia, in: P.J.J. Welfens en H.C. Wolf (red.). *Banking, International Capital Flows and Growth in Europe. Financial Markets, Savings and Monetary Integration in a World with Uncertain Convergence*, Springer-Verlag, Berlijn, 263-290.
- Kraft, E., 2002, *Foreign banks in Croatia: another look*, Croatian National Bank Working Paper W-10, Nationale Bank Kroatië, Zagreb.
- Mathieson, D.J. en J. Roldos, 2001, The role of foreign banks in emerging markets, in: R.E. Litan, P. Masson en M. Pomerleano (red.). *Open Doors. Foreign Participation in Financial Systems in Developing Countries*, The Brookings Institution, Washington (D.C.), 15-55.
- Peek, J. en E.S. Rosengren, 2000, Implications of the globalization of the banking sector: the Latin American experience, *New England Economic Review*, september/october, 45-63.
- Reininger, T., F. Schardax en M. Summer, 2002, *Financial system transition in Central Europe: the first decade*, SUERF Studie 16, Wenen.
- Riess, A. en P. Zajc, 2002, Banking in Central and Eastern Europe: not yet a resounding success, mimeo.
- Soledad Martinez Peria, M., A. Powell en I. Vladkova Hollar, 2002, Banking on foreigners: the behavior of international bank lending to Latin America, 1985-2000, mimeo.

Storf, O., 2000, Foreign banks in the transformation process. Hungary and Poland, paper Deutsche Bank, Frankfurt.

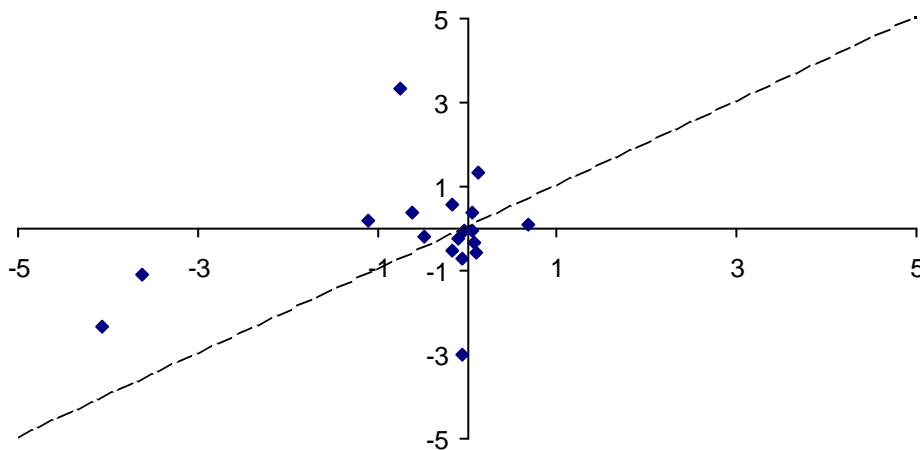
Wengel, ter, J. en H. Visser, 1999, Kuddegedrag van internationale banken als oorzaak van crisis en stagnatie, *Maandschrift economie*, 63:4, 247-262.

Wurgler, J., 2000, Financial markets and the allocation of capital, *Journal of Financial Economics*, 58, 187-214.

Appendix 1

In bijna alle perioden dat de binnenlandse kredietverlening afneemt, neemt de kredietverlening door buitenlandse banken toe. Behalve de verandering van de omvang van de binnen- en buitenlandse kredietverlening (eerste verschil), is echter ook de snelheid van deze verandering van belang (tweede verschil). Hier bekijken we deze tweede verschillen voor alle periodes waarin de binnenlandse kredietverlening minstens 2 jaar achter elkaar afnam (negatief eerste verschil).²⁰ We hebben voor alle jaren in deze periodes het tweede verschil berekend van zowel de binnen- als de buitenlandse kredietverlening. In figuur 4 geeft de positionering op de horizontale (verticale) as aan hoe groot het tweede verschil is van de binnenlandse (buitenlandse) kredietverlening in deze jaren. Waarnemingen in het kwadrant rechtsboven betreffen dus jaren waarin de daling van de binnenlandse kredietverlening

FIGUUR 4 Vertraging / versnelling kredietverlening binnen- en buitenlandse banken tijdens krimp binnenlandse kredietverlening

Horizontale as: tweede verschil binnenlandse kredietverlening (%-punt)

Verticale as: tweede verschil buitenlandse kredietverlening (%-punt)

Bron: BankScope, eigen berekeningen

afzwakte en waarin tegelijkertijd de buitenlandse kredietverlening sneller ging toenemen of minder snel ging dalen (of van een daling omsloeg in een stijging). We zijn echter met name geïnteresseerd in de vraag of er veel periodes zijn waarin een snelle krimp in de binnenlandse kredietverlening werd verergerd door een krimp in de kredietverlening door buitenlandse banken. De twee linker kwadranten tonen de jaren waarin de afname van de binnenlandse kredietverlening versnelde (negatief tweede verschil). De verticale positie geeft aan hoe de buitenlandse banken zich in die periodes hebben gedragen. Hieruit blijkt dat een aantal banken hun kredietverlening juist versnelde, minder snel lieten dalen, of lieten omslaan van een daling in een stijging (kwadrant linksboven). In een aantal andere gevallen lieten buitenlandse banken hun kredietverlening minder snel toenemen of lieten deze zelfs, net als de binnenlandse banken, versneld afnemen (kwadrant linksonder). In sommige jaren was deze

aanpassing zelfs groter dan die van de binnenlandse banken (de waarnemingen tussen de diagonaal en de verticale as). Toch was er hier slechts in twee gevallen sprake van buitenlandse banken die hun kredietverlening lieten omslaan van een stijging in een daling (Roemenië in 2000 en Slowakije in 1999). In de andere gevallen was het tweede verschil negatief omdat de banken hun kredietverlening weliswaar nog steeds uitbreidden, doch minder snel. Al met al blijkt dus dat bij een versnelde afname van de binnenlandse kredietverlening, buitenlandse banken hun kredietverlening juist in versnelde mate hebben laten toenemen, of hun kredietverlening minder snel lieten dalen dan de binnenlandse banken. Slechts in twee jaren was er sprake van een situatie waarin tegelijkertijd de binnenlandse banken hun kredietverlening versneld lieten afnemen en buitenlandse banken hun krediet begonnen in te krimpen.

²⁰ Dit zijn dezelfde periodes als de meerjarige periodes in tabel 3, met uitzondering van Estland in 1999-2000. Voor deze laatste periode kunnen we het tweede verschil van de buitenlandse kredietverlening niet berekenen omdat buitenlandse banken pas in 2000 actief waren in Estland.